

Het jaar van magisch denken

Van Joan Didion verscheen ook bij Uitgeverij De Arbeiderspers:

De verhalen die we onszelf vertellen (essays, 2020)

Joan Didion

Het jaar van magisch denken

Vertaald door Christien Jonkheer

Uitgeverij De Arbeiderspers
Amsterdam · Antwerpen

Dit boek is voor John en voor Quintana

Voor deze uitgave ontving de vertaler een werkbeurs van het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Copyright © Joan Didion, 2005

Copyright Nederlandse vertaling © 2006, Christien Jonkheer/
bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam

Oorspronkelijke titel: *The Year of Magical Thinking*

Oorspronkelijke uitgave: Alfred A. Knopf, New York

Eerder in het Nederlands verschenen bij uitgeverij Prometheus, 2006.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Weteringschans 259, 1017 xJ Amsterdam.

Omslagontwerp: Jan van Zomeren

Portret auteur: Quintana Roo Dunne

Typografie: Perfect Service, Reeuwijk

ISBN 978 90 295 4073 5/ NUR 320

www.arbeiderspers.nl

I

Het leven verandert snel.

Het leven verandert van het ene op het andere moment.

Je gaat aan tafel en het leven dat je kent houdt op.

De kwestie van het zelfmedelijden.

Dat was het eerste wat ik schreef nadat het was gebeurd. Het Microsoft Word-bestand ('Over veranderingen.doc') geeft als datum: '20-05-2004 23:11' maar dat komt waarschijnlijk omdat ik bij het afsluiten in een reflex 'opslaan' heb aangeklikt nadat ik het bestand geopend had. Ik had in mei niets aan dat bestand veranderd. Ik had niets aan dat bestand veranderd sinds ik die woorden had geschreven, in januari 2004, twee of drie dagen nadat het was gebeurd.

Heel lang heb ik verder niets geschreven.

Het leven verandert van het ene op het andere moment.

Een heel gewoon moment.

Ik heb nog even overwogen om die woorden 'een heel gewoon moment' eraan toe te voegen, omdat het me van belang leek te onthouden wat me aan het gebeurde het

meest had getroffen. Maar ik begreep meteen dat het niet nodig was het woord 'gewoon' erbij te zetten, want dat viel toch niet te vergeten: het bleef voortdurend in mijn gedachten. Juist het doodgewone karakter van alles wat er aan de gebeurtenis voorafging had me ervan weerhouden echt te geloven wat er was gebeurd, het in me op te nemen, het te bevatten, te verwerken. Ik zie nu in dat daar niets bijzonders aan was: iedereen die met een plotselinge ramp te maken krijgt vertelt dat de omstandigheden waarin dat ondenkbare plaatsvond zo alledaags waren: geen wolkje aan de lucht waaruit het vliegtuig naar beneden viel, de doodnormale boodschappenronde die eindigde op de vluchtstrook met de auto in vlammen, de kinderen die net als anders aan het schommelen waren toen de ratelslang vanuit de klimop toesloeg. 'Hij reed na het werk naar huis – gelukkig, geslaagd, gezond – en ineens – weg,' las ik in het verhaal van een psychiatrisch verpleegster wier man op de snelweg was verongelukt. Ik heb in 1966 toevallig veel mensen geïnterviewd die op de ochtend van 7 december 1941 in Honolulu waren; stuk voor stuk begonnen ze hun verhaal over Pearl Harbor met de mededeling dat het 'zo'n gewone zondagochtend' was geweest. 'Het was een heel gewone mooie nazomerdag,' zeggen de mensen nog steeds op het verzoek een beschrijving te geven van de ochtend in New York toen de toestellen American Airlines 11 en United Airlines 175 in de World Trade-torens werden gevlogen. Zelfs het rapport van de 9/11-commissie begon met de nadrukkelijk onheilspellende en toch nog steeds van verbijstering getuigende verhalende noot: 'Dinsdag 11 september 2001 brak in het oosten van de Verenigde Staten aan als een zachte, vrijwel onbewolkte dag.'

'En ineens – weg.' *Midden in het leven staan we in de dood*, zeggen de episcopalen aan het graf. Later heb ik beseft dat ik de details van wat er gebeurd was tegenover ie-

dereen die die eerste weken bij me op bezoek kwam moet hebben herhaald, tegen al die vrienden en familieleden die met eten kwamen en drankjes inschonken en de eetkamertafel dekten voor wie er rond etenstijd 's middags of 's avonds maar in huis waren, al die mensen die afruimden, de resten invroren, de afwasmachine aanzetten en ons (ik kon nog niet denken *mijn*) overigens lege huis bevolkten ook als ik al naar de slaapkamer was gegaan (onze slaapkamer, waar op een sofa nog steeds een verschoten badstof ochtendjas, xl, lag, in de jaren zeventig gekocht bij Richard Carroll in Beverly Hills) en de deur had dichtgetrokken. De momenten waarop ik ineens door uitputting werd overvallen, die herinner ik me het duidelijkst van die eerste dagen en weken. Dat ik al die details heb verteld weet ik niet meer, maar ik moet het wel gedaan hebben, want iedereen kende ze blijkbaar. Op een gegeven moment heb ik nog overwogen of ze de details van het verhaal misschien van elkaar hadden gehoord, maar die mogelijkheid verwierp ik meteen: al hun verhalen waren te accuraat om uit de tweede hand te kunnen zijn. Het kwam van mij af, dat kon niet anders.

Nog iets waardoor ik wist dat het van mezelf kwam: geen enkele versie die ik hoorde bevatte de details die ik zelf nog niet aankon, bijvoorbeeld het bloed op de woonkamervloer dat daar is blijven liggen tot José de volgende ochtend kwam en alles schoonmaakte.

José. Die bij ons hoorde. Die eigenlijk naar Las Vegas had moeten vliegen later op die dag, 31 december, maar niet gegaan is. José huilde die ochtend toen hij het bloed weghaalde. Toen ik hem had verteld wat er gebeurd was had hij het eerst niet begrepen. Ik was duidelijk niet de ideale persoon om dit verhaal te vertellen, iets in mijn versie was zowel te nonchalant als te summier geweest, iets in mijn toon gaf het feit waar het om draaide niet goed ge-

noeg weer (later, toen ik het aan Quintana moest vertellen, stuitte ik op datzelfde manco), maar toen José het bloed zag, begreep hij het.

De achtergelaten spuiten en de ECG-elektroden had ik opgeruimd voor hij die ochtend kwam, maar dat bloed kon ik niet aan.

Korte samenvatting.

Nu, wanneer ik dit begin te schrijven, is het 's middags 4 oktober 2004.

Negen maanden en vijf dagen geleden, om ongeveer negen uur 's avonds op 30 december 2003, leek (of bleek) mijn man, John Gregory Dunne, aan de tafel waar we net waren gaan zitten om te eten in de woonkamer van ons appartement in New York, plotseling een zware hartaanval te krijgen, waaraan hij is overleden. Ons enige kind, Quintana, lag toen al vijf dagen in coma op de intensive care van het Beth Israel Medical Center, in de Singer Division, een ziekenhuis dat toen aan de East End Avenue stond (het is in augustus 2004 dichtgegaan) en dat bekendstaat als het 'Beth Israel North' of het 'old Doctors' Hospital', waar wat eerst een wintergriep had geleden die ernstig genoeg was om haar op kerstochtend naar de Eerste Hulp te brengen was geëxplodeerd tot longontsteking en septische shock. Dit is mijn poging om greep te krijgen op de periode daarna, eerst weken en toen maanden die korte metten maakten met alle vastomlijnde ideeën die ik ooit had gehad over de dood, over ziekte, over kansen en meevallers, over boffen en pech hebben, over huwelijk en kinderen en het geheugen, over verdriet, over de manier waarop mensen zich al dan niet neerleggen bij het feit dat het leven eindig is, over het betrekkelijke van gezond verstand, over het leven zelf. Ik ben al mijn hele leven schrijfster. Als schrijfster, ook als kind al, lang voordat wat ik schreef gepubli-

ceerd zou worden, ontwikkelde zich bij mij het inzicht dat er op zich betekenis school in het ritme van woorden en zinnen en alinea's – het was een techniek om wat ik dacht en vond weg te houden achter een steeds ondoordringbaarder scherm van verfijning. Zoals ik schrijf, zo ben ik, of zo ben ik geworden, en toch doet zich nu een geval voor waarbij ik in plaats van woorden en hun ritme liever een montagekamer zou hebben, een montagekamer uitgerust met een Avid, een digitaal montagesysteem waarbij ik op een toets zou kunnen drukken om het tijdsverloop in te dikken, zodat ik je alle fragmenten die ik me nu herinner tegelijkertijd kan aanbieden, en jou de keus kan laten uit de beelden, de uitdrukkingen met hun marginale verschillen, de verschillende interpretaties van dezelfde regels. Dit is een geval waarin ik meer nodig heb dan woorden alleen om de betekenis te vatten. Dit is een geval waarin ik alles nodig heb waarvan ik vind dat het wél doordringbaar is, al was het maar voor mezelf.

2

Dertig december 2003 – een dinsdag.

We waren bij Quintana geweest op de intensive care van het Beth Israel North, vijfde verdieping.

We waren weer thuis.

We hadden besproken of we thuis zouden eten of buiten de deur.

Ik zei dat ik de haard aan zou steken, dan bleven we thuis.

Ik maakte een vuurtje, zette het eten op, vroeg John of hij iets wilde drinken.

Ik schonk een glas scotch voor hem in en bracht dat naar de woonkamer, waar hij in zijn gebruikelijke stoel bij de haard zat te lezen.

Het boek dat hij las was van David Fromkin, een strokenproef van *Europe's Last Summer: Who started the Great War in 1914?*

De maaltijd was klaar en ik dekte de tafel in de woonkamer, waar we konden eten met zicht op het vuur als we alleen thuis waren. Ik merk dat ik het steeds over dat vuur heb omdat haardvuur belangrijk voor ons was. Ik ben op-

gegroeid in Californië, John en ik hebben daar vierentwintig jaar samen gewoond, in Californië verwarmden we ons huis door de haard aan te steken. Die staken we zelfs aan op zomeravonden, want dan kwam de mist opzetten. Een haardvuur betekende dat we thuis waren, dat we de cirkel om ons heen hadden getrokken, veilig de nacht door konden. Ik stak de kaarsen aan. John vroeg om een tweede whisky voor we aan tafel gingen. Die gaf ik aan hem. We gingen zitten. Ik concentreerde me op het aanmaken van de sla.

John was aan het praten, en toen niet meer.

In de seconden of minuten voordat hij ophield met praten had hij me op een gegeven moment gevraagd of ik hem die tweede keer single-malt had gegeven. Nee, had ik gezegd, ik had dezelfde scotch gebruikt als de eerste keer. 'Goed,' had hij gezegd, 'waarom weet ik niet, maar ik vind dat je ze niet door elkaar moet drinken.' Op een ander moment in die seconden of die minuut had hij het gehad over de Eerste Wereldoorlog, als de cruciale gebeurtenis die het verdere verloop van de twintigste eeuw had bepaald.

Ik heb geen idee bij welk onderwerp we zaten op het moment dat hij ophield met praten, bij de scotch of bij de Eerste Wereldoorlog.

Ik weet alleen nog dat ik opkeek. Hij zat met zijn linkerhand in de lucht roerloos voorover gezakt. Eerst dacht ik dat hij een mislukte grap maakte, een poging om het moeilijke van die dag hanteerbaar te doen lijken.

Ik weet nog dat ik zei *Niet doen*.

Toen hij niet reageerde, was mijn eerste gedachte dat hij al begonnen was met eten en zich verslikt had. Ik weet nog dat ik geprobeerd heb hem een stukje van de rugleuning af te sjoeren om de Heimlich-manoeuvre uit te voeren. Ik herinner me nog het gevoel van zijn gewicht toen hij voorover viel, eerst tegen de tafel, toen op de grond. Bij

de telefoon in de keuken had ik een kaart geplakt met de ambulancenummers van het ziekenhuis, het New York-Presbyterian. Ik had die nummers niet bij de telefoon opgehangen omdat ik een voorval als dit had voorzien. Ik had die nummers bij de telefoon opgehangen voor het geval er iemand in het gebouw een ambulance nodig had.

Iemand anders.

Ik belde een van de nummers. De telefonist vroeg of hij ademhaalde. *Gewoon kómen*, zei ik. Toen het ambulancepersoneel kwam, probeerde ik te vertellen wat er was gebeurd maar voor ik mijn verhaal af kon maken hadden ze het gedeelte van de woonkamer waar John lag al in een Eerste Hulp veranderd. Een van hen (ze waren met z'n drieën, of misschien wel met z'n vieren, een uur nadien wist ik dat al niet meer) praatte met het ziekenhuis over het electrocardiogram dat ze blijkbaar al doorstuurden. Een ander maakte de eerste of tweede open van de vele spuiten die nog zouden volgen. (Adrenaline? Lidocaïne? Procaïnamide? Die namen kwamen in me op, maar waarvandaan wist ik niet.) Ik weet nog dat ik zei dat hij zich misschien verslikt had. Dat werd met één veeg van een vinger afgedaan: de luchtweg was vrij. Ze gebruikten nu blijkbaar defibrillatorpaddels om het ritme te herstellen. Ze kregen iets wat een normale hartslag zou hebben kunnen zijn (dacht ik tenminste, iedereen was stil, er was een heftige siddering), raakten die weer kwijt, begonnen opnieuw.

'Nog steeds fibrilleren,' weet ik nog dat de ene aan de telefoon zei.

'V-fibrilleren,' zei de cardioloog van John toen hij de volgende ochtend vanuit Nantucket belde. 'Ze zullen wel ventrikelfibrilleren hebben bedoeld. De V van ventrikel, hartkamer.'

Misschien hebben ze v-fibrilleren gezegd, misschien ook niet. Van boezemfibrilleren kreeg je niet meteen of

niet per se een hartstilstand. Van ventrikelfibrilleren wel. Misschien ging het wel automatisch om ventrikelfibrilleren.

Ik weet nog dat ik op een rijtje probeerde te krijgen wat er daarna zou gebeuren. Met ambulancepersoneel in de woonkamer leek het ziekenhuis de logische volgende stap. Ik bedacht dat ze wel eens plotseling het besluit konden nemen te gaan en dan zou ik niet klaar zijn. Dan zou ik het nodige niet bij de hand hebben. Ik zou de boel ophouden, en dan zouden ze me achterlaten. Ik ging mijn handtas halen, een sleutelbos en het overzichtje dat de arts van John van zijn ziektegeschiedenis had gemaakt. Toen ik in de woonkamer terugkwam, keek het ambulancepersoneel naar de monitor die ze op de vloer hadden gezet. Ik kon het scherm niet zien en daarom keek ik naar hun gezichten. Ik weet nog dat een van hen heel even naar de anderen keek. Toen het besluit viel om te gaan, gebeurde alles razendsnel. Ik liep achter ze aan naar de lift en vroeg of ik mee kon. Ze zeiden dat ze eerst de brancard naar beneden zouden brengen, ik kon in de tweede ambulance mee. Een van hen bleef met me wachten tot de lift weer omhoogkwam. Toen ik met hem in de tweede ambulance stapte, reed de ambulance met de brancard al weg bij het gebouw. De afstand van ons flatgebouw tot het New York-Presbyterian dat vroeger het New York Hospital heette is anderhalve kilometer. Van sirenes kan ik me niets herinneren. Evenmin van het verkeer. Toen we bij de ingang van de Eerste Hulp kwamen, verdween de brancard al het ziekenhuis in. Op de oprit stond iemand te wachten. Iedereen die ik verder zag droeg ziekenhuiskleding. Hij niet. 'Is dat de echtgenote?' vroeg hij aan de chauffeur, en daarna kwam hij naar me toe. 'Ik ben uw sociaal werker,' zei hij, en ik denk dat ik het op dat moment geweten moet hebben.

‘Ik deed open, zag die man in uniform en toen wist ik het. Ik wist het meteen.’ Dat zei de moeder van een negentienjarige die in Kirkoek bij een bomaanslag was omgekomen in een documentaire van de HBO-tv, door Bob Herbert aangehaald in *The New York Times* van 12 november 2004. ‘Maar ik dacht, zolang ik hem niet binnenlaat kan hij me het niet vertellen. En dan zou het – dan zou het allemaal niet gebeurd zijn. Dus hij bleef maar zeggen: “U moet me binnenlaten, mevrouw.” En ik bleef maar zeggen: “Het spijt me, maar ik kán u niet binnenlaten.”’

Toen ik dit aan het ontbijt las, bijna elf maanden na de avond met de ambulance en de sociaal werker, herkende ik die gedachtegang als de mijne.

Op de Eerste Hulp zag ik dat de brancard in een hokje werd geduwd, geholpen door weer andere mensen in ziekenhuiskleding. Iemand zei tegen me dat ik moest gaan wachten bij de receptie. Dat deed ik. Er stond een rij voor het invullen van opnameformulieren. In die rij gaan staan wachten leek me iets constructiefs. In die rij gaan staan wachten betekende dat er nog tijd was om er iets aan te doen, ik had kopieën van de verzekeringspaspjes in mijn handtas, dit was niet een ziekenhuis waar ik eerder was geweest – New York Hospital was de Cornell-afdeling van het New York-Presbyterian, en wat ik kende was de Columbia-afdeling, het Columbia-Presbyterian op de hoek van 168th Street en Broadway, minstens twintig minuten voor je er was, te ver voor een spoedgeval als dit – maar het zou me lukken om dit onbekende ziekenhuis mee te krijgen, ik kon me nuttig maken, kon regelen dat hij werd overgebracht naar het Columbia-Presbyterian als hij eenmaal stabiel was. Ik had me vastgebeten in de details van die ophanden zijnde overbrenging naar het Columbia (hij zou een hartbewakingsbed nodig hebben, op termijn kon ik Quintana ook naar het Columbia laten overbrengen, op

de avond dat ze in het Beth Israel North was opgenomen had ik op een kaartje de nummers van de piepers van verschillende artsen van het Columbia opgeschreven, een van hen kon dat zeker allemaal voor elkaar krijgen) toen de sociaal werker weer opdook en me uit de formulierenrij naar een lege kamer naast de receptie loodste. ‘U mag hier wachten,’ zei hij. Ik wachtte. Het was koud in de kamer, of misschien lag het aan mij. Ik vroeg me af hoeveel tijd er was verstreken tussen het moment waarop ik de ambulance had gebeld en de aankomst ervan. Het leek nauwelijks tijd te hebben geduurd (*een splinter in het oog Gods* was de uitdrukking die bij me opkwam in de kamer naast de receptie) maar het moet minstens een aantal minuten zijn geweest.

Vroeger hing er op het prikbord in mijn werkkamer in verband met een filmplot een roze systeemkaartje met één zin, die ik had overgetypt uit *The Merck Manual*, over de tijdsduur dat hersenen zonder zuurstof kunnen. In de kamer naast de receptie kwam het beeld van het roze systeemkaartje me weer voor ogen: ‘Zuurstofgebrek in de hersencellen gedurende > 4 tot 6 min. kan onherstelbare hersenbeschadiging tot gevolg hebben, of de dood.’ Ik hield me net voor dat ik me die zin verkeerd herinnerde toen de sociaal werker weer opdook. Hij had iemand bij zich die hij aan mij voorstelde als ‘de arts van uw man’. Het bleef stil. ‘Hij is dood, hè,’ hoorde ik mezelf tegen de arts zeggen. De arts keek naar de sociaal werker. ‘Geen probleem,’ zei de sociaal werker. ‘Ze is nogal een koelbloedig type.’ Ze namen me mee naar het door gordijnen afgeschermd hokje waar John lag, alleen nu. Ze vroegen of ik een pastoor wilde. Ik zei ja. Er kwam een pastoor die de woorden zei. Ik bedankte hem. Ze gaven me de zilveren pashouder waarin John zijn rijbewijs en creditcards bewaarde. Ze gaven me het geld dat in zijn zak had gezeten.